

/SULF/

Inspel till forsknings- propositionen

27 oktober 2023

Diarienummer U2023/01467

Finansiering, jämställdhet, akademisk frihet och demokrati
– SULF:s inspel till forskningspolitiska propositionen 2024.

SULF:s inspel.

Finansiering, jämställdhet, akademisk frihet och demokrati

För forskningen är huvudproblemet att för stor del av de statliga anslagen tar omvägen över externa forskningsråd vilket skapar obalans i finansieringen. För den högre utbildningen gäller att ersättningsbeloppen per student kraftigt har urholkats. Genom att samla anslagen för forskning och högre utbildning, öka eller i andra hand omfördela statsanslagen till forskning från forskningsråden till lärosätena samt öka ersättningsbeloppen till högre utbildning skapas förutsättningar för högre kvalitet i verksamheten. Det skulle också skapa en starkare koppling mellan undervisning och forskning vilket gynnar studenternas utveckling och kompetens.

En ökning av resurserna skulle ge lärosätena mer långsiktiga förutsättningar så att de kan skapa mer attraktiva karriärvägar och anställningar för forskare och universitetslärare. Tydliga karriärvägar och tryggare anställningar är också faktorer som behövs för en mer jämställd akademi.

Forskningens frihet skyddas i grundlag. Detsamma gäller inte för utbildningen. För att garantera universitet och högskolor möjligheter till starkare forskning och utbildning samt för att framtidssäkra lärosätenas autonomi räcker det inte bara med att grundlagsskydda den fria forskningen. Friheten för den högre utbildningen och lärosätenas självständighet behöver också omgående grundlagsskyddas.

1. Finansiering

SULF kräver att de direkta anslagen till forskning och ersättningsbeloppen för högre utbildning samlas och ökas kraftigt. Om anslagen till forskning inte ökas måste befintliga forskningsmedel omfördelas från forskningsråden och ges direkt till universitet och högskolor i form av ökat basanslag.

2. Jämställdhet

Öka jämställdheten i akademien genom tydliga förutsättningar i finansieringen, tydliga karriärvägar, trygga anställningar och en god arbetsmiljö.

3. Akademisk frihet och demokrati

Grundlagsskydda den högre utbildningens frihet och lärosätenas autonomi. Vetenskap och faktabaserad kunskap är ett centralt fundament för vår demokrati, för mångfalden och för de mänskliga rättigheterna.

1

Samla och öka de direkta anslagen för forskning och ersättningsbeloppen för högre utbildning kraftigt

En ökad andel basanslag för forskning är en av de viktigaste åtgärderna regeringen kan genomföra för att förbättra arbetsvillkoren och arbetsmiljön inom akademien. Nästan tre av tio universitetslärare och forskare (exklusive doktorander) är tidsbegränsat anställda. Jämfört med andra delar av arbetsmarknaden är det orimligt höga siffror. Dessutom är även tillsvidareanställningar, särskilt för forskande personal, ofta osäkra. De som har sin anställning finansierad av externa forskningsmedel sägs helt enkelt upp när anslagen tar slut.

En anledning till de osäkra anställningsförhållandena är att andelen direkta statsanslag för forskning successivt minskat under de senaste decennierna från två tredjedelar av lärosätenas forskningsanslag till mindre än hälften. Det finns vid de stora universiteten ett tydligt samband mellan en hög andel externa medel och en hög andel tidsbegränsade anställningar och många lärosäten anger detta som orsak till att inte tillsvidareanställa. För att motverka den här obalansen behöver regeringen antingen öka basanslagen kraftigt eller omfördela medel från de statliga forskningsfinansiärerna till lärosätena.

Ett sätt att skapa bättre förutsättningar för lärosätena att kunna planera långsiktigt och skapa ett system där personalen i normalfallet både forskar och undervisar, är att från dagens uppdelade anslagsformer (ett för forskning och ett för utbildning) istället skapa ett samlat anslag. SULF har under många år förespråkat ett samlat anslag för forskning och utbildning med motiveringen att det skulle underlätta planeringen, genomförandet och utvärderingen av verksamheten som en helhet samt bidra till att stärka sambandet mellan forskning och utbildning. Det är viktigt att ingen uppdelning mellan forskning och utbildning behöver göras i den ekonomiska redovisningen, något som idag upplevs av lärosätena som svårt eller till och med omöjligt.

Uppdelningen i två olika anslag förstärker uppdelningen mellan forskande och undervisande personal. Den är dessutom konstlad eftersom det i många fall är det samma personer som genomför både forskning och utbildning. Problemet förstärks av att forskningen värderas högre i den akademiska karriären. Den höga andelen externa anslag för forskning har skapat ett system där det blivit vanligt att forskningsbidrag används för att "köpa sig fri" från undervisning. Ett samlat anslag skulle stödja synen att högskolan har ett samlat uppdrag där forskning, utbildning och samverkan ingår med självklarhet.

Ett samlat anslag i kombination med ett förstärkt lagskydd för akademisk frihet, och då särskilt den högre utbildningens frihet är en förutsättning för att en ökad frihet i användningen av resurser ska fungera kvalitetshöjande på våra lärosäten.

Stärk kopplingen mellan forskning och högre utbildning

För att stärka kopplingen mellan forskning och utbildning anser SULF att universitetslärare och forskare som princip ska både forska och undervisa. Ett samlat anslag skulle stärka möjligheterna till mer forskning inom ramen för anställningen för universitetslärare. Som konsekvens av dagens tilldelningssystem hamnar många studenter långt från forskningen och får inte insikt i och kunskap om hur kunskapsbildning sker. Det finns dessutom stora skillnader mellan olika utbildningar där, generellt sett, de stora kvinnodominerade utbildningarna är de som har minst kontakt med forskningsaktiva lärare. Det är också där det finns minst forskningspengar.

Lärosätena behöver mer långsiktiga planeringsförutsättningar, inte bara för forskningen utan också för utbildningen. Att koppla målen för forskning och högre utbildning närmare varandra genom ett anslag och en gemensam proposition ser SULF som en god grund för att stärka kopplingen mellan forskning och undervisning på ett sätt som kommer studenterna till del och bidrar till ökad kvalitet. Gemensamma propositioner kommer bidra till en mer samlad högskolepolitik där utbildning och forskning ses som sammanlänkade och ömsesidigt beroende.

En SULF-medlem:

”Att alla anställningar på universitet och högskolor SKA vara finansierade av lärosätet och inte vara beroende på om man får det sökta anslaget eller inte. Det är demoraliserande att vara tillsvidareanställd så länge du finansierar dig själv.”

Den i internationell jämförelse höga graden av externfinansiering för forskning är ett problem både i relation till forskningens kvalitet, och i relation till lärosätenas möjlighet att vara attraktiva arbetsgivare.

Det kostar att låta resurserna ta omvägen över forskningsråden

Att låta forskningsmedel från staten ta omvägen över statliga forskningsråd innan de slutligen landar hos lärosätena innebär höga transfereringskostnader. Exakt hur stora dessa kostnader är finns det inga uppgifter om men det är rimligt att anta att de är ansevärd. Dessa styrda forskningsmedel samt transfereringskostnader skulle istället kunna få tillkomma lärosätena genom att fördelas som direkta anslag.

Ett vanligt argument för att låta forskningspengar delas ut av forskningsråd är att det skulle borga för högre kvalitet på den forskning som görs. Men frågan är om det är ett rimligt antagande?

Vetenskapen är i sig självt byggd kring sakkunniggranskningar. Det börjar senast på kandidatnivå, med opponenter och seminariebehandling, och fortsätter genom hela forskarkarriären. Texter sakkunniggranskas inför publicering. Forskare granskar varandra i betygsnämnder, som opponenter, som sakkunniga vid tjänstetillsättning, vid utvärdering av utbildning och forskning och vid planering av kommande forskningsprojekt. Utan dessa granskningar skulle vetenskapen inte fungera.

De senaste decenniernas forskningspolitiska utveckling tycks ha tagit sin utgångspunkt i att dessa interna granskningar inte är tillräckliga för att kvalitetssäkra den forskning som bedrivs vid lärosätena.

Att forskaryrket minskar i attraktivitet hotar Sveriges konkurrenskraft

Dagens system bidrar till att universitet och högskolor har svårt att behålla sin attraktivitet som arbetsgivare, med risken att högkompetenta personer som har lätt att hitta andra kvalificerade jobb söker sig utanför akademien. Under de senaste åren har antalet doktorander minskat. Universitetskanslersämbetet skriver i en statistisk analys våren 2019 ”Under den senaste tioårsperioden har andelen i den svenska befolkningen som påbörjar en forskarutbildning halverats och är nu tillbaka på samma nivå som för 30 år sedan.” Även om lärosätena delvis fyller upp platserna med utländska doktorander är det alltför många av dem som lämnar landet efter examen för att Sveriges och lärosätenas behov av disputerade medarbetare ska vara säkrat. Eftersom anställningskontrakten inom akademien normalt är korta för nydisputerade är det många som inte får stanna på grund av migrationslagstiftningens krav på försörjning.

För att svenska lärosäten ska behålla sin attraktivitet för högkvalificerade personer både från Sverige och från andra länder måste arbetsvillkoren förbättras och författningsändringar göras när det gäller uppehållstillstånd för forskare.

En SULF-medlem:

” Som doktorand som snart ska disputerar är karriärvägarna helt klart viktigast för mig.. Vi drömmer alla om att få en tillsvidareanställning men dessa går i princip bara att få genom att komma in i tenure-track-systemet. När en sådan tjänst utlystes på min institution fick vi in 700 sökningar för en enda tjänst..”

2

Skapa förutsättningar för jämställdhet

Ambitionsnivån i lärosätenas jämställdhetsarbete på alla nivåer i den akademiska karriären behöver höjas.

En viktig förutsättning för att lärosätena ska kunna ta ett större ansvar för jämställdheten i den akademiska karriären är att rådigheten över framförallt forskaranställningar stärks genom en ökad andel basanslag. Det är också viktigt att det på sikt sker en strategisk satsning till de områden som har många studenter, förslagsvis genom en forskningsanknytningsresurs. För att göra verklig skillnad för de stora, ofta kvinnodominerade professionsutbildningarna måste nivån vara högre än de nuvarande 17 500 kr per helårsstudent.

SULF anser att fler måste forskarutbildas i den yrkesnära delen och att de som är verksamma som universitetslärare ska vara vetenskapligt aktiva inom sitt undervisningsområde. Att skapa förutsättningar för detta är en av ansvarig ministers viktigaste uppgifter för att öka jämställdheten.

Ökad andel basanslag skulle kunna bidra till fler tillsvidareanställningar och tydligare karriärvägar för kvinnor och män inom akademien. I en rapport av Vetenskapsrådet visas att högskoleförordningens karriärsystem inte är tillgängligt för de flesta. Många av de som har en ambition att bedriva forskning är istället hänvisade till forskaranställningar som saknar tydliga och transparenta utvecklingsmöjligheter. Det är väl känt att insyn och tydlighet är viktigt för att motverka diskriminering i alla dess former. Med ökade basanslag hävdar SULF att lärosätena kan vidta åtgärder för att stoppa underfinansieringen av kvinnodominerade forskningsområden.

SULF anser att ökad jämställdhet gynnas av ett systematiskt jämställdhetsarbete, tydliga förutsättningar i finansieringen, tydliga karriärvägar, trygga anställningar och en god arbetsmiljö.

3

Grundlagsskydda den högre utbildningens frihet och lärosätenas autonomi

Fri akademi, fria domstolar, fri konst och fri press är alla grundstenar i upprätthållandet av demokrati och värnandet av mänskliga rättigheter. Varken dagspolitik, intressegrupperingar eller trollfabriker ska få styra vad som får forskas på eller undervisas om vid våra lärosäten.

En SULF-medlem:

”Det går inte att fritt välja forskningsfrågor om i princip all forskningstid är baserad på externa anslag. Detta bör vara attraktivt för regeringar oavsett färg, då det möjliggör att forskning om deras hjärtefrågor fortgår även när regeringar med annan färg riktar externfinansiering annorlunda.”

Vetenskap och faktabaserad kunskap är ett centralt fundament för vår demokrati, för mångfalden och för de mänskliga rättigheterna. Universitet och högskolor ska hålla emot populism, faktaresistens och konspirationsteorier samt fungera som skydd mot en ökad polarisering och förenkling i samhällsdebatten. För att det ska fungera behövs akademisk rådgivning. Akademisk frihet och ansvar är således förutsättningar för att lärosäten ska kunna utföra sitt uppdrag med kvalitet och trovärdighet. Akademisk frihet och ansvar består av många olika delar som tillsammans skapar den grundläggande förutsättningen för universitet och högskolor och där kärnan består av forskningens och utbildningens frihet samt organisatorisk autonomi. Lärosätenas autonomi kommer dessutom att bidra till att tillförsäkra att forskningen och utbildningen i praktiken kan vara fri från olämplig styrning.

Den akademiska friheten är nu inskriven i högskolelagen. Det är bra, men det räcker inte. Regering och riksdag måste även tillförsäkra rätten för lärare och forskare att i klassrummet och i det offentliga samtalet känna sig trygga att lyfta fram alla former av fakta och vetenskapligt förankrad kunskap. Denna rätt behöver värnas och skyddas genom grundlagen, då lärosätena på egen hand inte kan garantera och skydda lärare och forskares möjlighet till fritt kunskapssökande och fri kunskapsspridning.

Regeringsformen, som idag omfattar bestämmelser om att det allmänna ska svara för att högre utbildning finns samt att forskningens frihet är skyddad (RF 2 kap 18§), bör därför kompletteras med följande inriktning:

- En allmän princip om den akademiska friheten, till exempel: ”Den akademiska friheten ska skyddas, värnas och främjas.”
- Ett tillägg för att skydda också den högre utbildningen och lärosätenas autonomi, till exempel: ”Forskningens och den högre utbildningens frihet och lärosätens rätt till självbestämmande är skyddad enligt bestämmelser som meddelas i lag.”

Högskolelagen och annan reglering behöver anpassas. Högskolelagens första kapitel behöver exempelvis kompletteras med formuleringar om lärosätens rätt till autonomi samt att utbildningens upplägg, innehåll och genomförande fritt kan väljas utan extern påverkan.

27 oktober 2023

Diarienummer U2023/01467, skickad till u.registrator@regeringskansliet.se

Sveriges universitetslärare och forskare

Ferkens gränd 4

111 30 Stockholm

kansli@sulf.se, 08 505 836 00